

9. ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਮੁੱਦਈ : ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਅਦਾਕਾਰ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਲੋਕ-ਸੇਵਕ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉੱਚਕੋਟੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ ਹੈ। ਬਲਰਾਜ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਦੂਰੀ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨਫੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਕਿੱਤਾ-ਮੁਖੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਵਿਹਲ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਣਦਾ, ਬਲਰਾਜ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ। ਇਹ ਉਡਾਰੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁਨਰਮੰਦ ਸਪੁੱਤਰ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਮਈ 1913 ਈ. ਨੂੰ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਖੇ ਕੱਟੜ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਲਾਲਾ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਭੇਰੇ ਨਗਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ, ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਗੁਰੂਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ, ਜਿੱਥੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉਚੇਚੀ ਤਾਲੀਮ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਇਸ ਵਿਦਿਅਕ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਡੀ.ਏ.ਵੀ. ਸਕੂਲ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਖੇ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖਣ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਲੱਗ ਗਈ। ਬੀ.ਏ. ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜੱਦੀ-ਪੁਸ਼ਤੀ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਪਰ ਸਾਹਿਤਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਲਰਾਜ ਦਾ ਦਿਲ ਪੁਸ਼ਤੈਨੀ ਧੰਧੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰ ਕੇ ਐੱਮ.ਏ. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੀ ਜੀ.ਡੀ.ਸ਼ੰਧੀ, ਪ੍ਰੋ. ਬੁਖਾਰੀ, ਪ੍ਰੋ. ਆਈ.ਸੀ.ਨੰਦਾ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਮਤੀ ਨੌਰਾ ਰਿਚਰਡਜ਼ ਆਦਿ ਰੰਗਕਰਮੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਨ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਐੱਮ.ਏ. ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਵਾਪਸ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਆ ਗਿਆ।

ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਘਰੇਲੂ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚੀ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮੀ ਕਲਾਕਾਰ ਵਜੋਂ ਉਭਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਹ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਦੱਸਿਆਂ ਕਲਕੱਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਲਕੱਤੇ ਦਾ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਜੀਵਨ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਪਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਗੁੰਮਨਾਮੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੀਅ ਕੇ ਵਾਪਸ ਘਰ ਪਰਤਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਉਸ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਭਟਕਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵੱਲ ਮੋੜਨ ਲਈ ਦਮਯੰਤੀ ਨਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਾਂ ਰੰਗਮੰਚੀ ਦੁਨੀਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਦੋਵੇਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਛੱਡ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ। ਏਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੰਡੇ ਮਾਰਨਿੰਗ ਨਾਂ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਚੱਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਦੋਵੇਂ ਮੀਆਂ ਬੀਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਿਕੇਤਨ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ।

ਕਰੜੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1940 ਈ. ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀ.ਬੀ.ਸੀ. ਲੰਦਨ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਸ ਨੌਕਰੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੀ ਵਾਕਫੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ, ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੂਸੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖੀਆਂ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਦਕਾ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਾਗ ਲੱਗ ਗਈ। ਚੀਨੀ ਪੀਪਲਜ਼ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਸਾਰਥਕ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਥੀਏਟਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਾਗੀ।

ਅਪਰੈਲ 1944 ਵਿੱਚ ਬਲਰਾਜ ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਜੀਆਂ ਨੂੰ 'ਨੀਚਾ ਨਗਰ' ਨਾਂ ਦੀ ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 'ਇਪਟਾ' (Indian People's Theatrical Association) ਨਾਂ ਦੀ ਰੰਗਮੰਚੀ ਸੰਸਥਾ ਸਰਗਰਮ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਵੀ ਚੀਨੀ ਪੀਪਲਜ਼ ਥੀਏਟਰ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਲਈ ਆਰਥਕ ਔਕੜਾਂ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਮਾਇਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਪਤਨੀ ਦੀ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਸਦਕਾ ਉਹ ਡੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ।

ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਪਲਟਾ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਫਿਲਮਾਂ ਸਨ-ਜਸਟਿਸ, ਦੂਰ ਚਲੇ, ਧਰਤੀ ਕੇ ਲਾਲ, ਗੁੜੀਆ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਹੋਈ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਮੰਜ਼ੂਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਜੋਤ ਰੂਪੀ ਪਤਨੀ ਦਮਯੰਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟੁੱਟਿਆ ਬਲਰਾਜ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਆ ਗਿਆ। ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਹਾਲੇ ਰੁਕੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਦੇਸ਼-ਵੰਡ ਨੇ ਰਹਿੰਦੀ ਕਸਰ ਵੀ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ। ਬਲਰਾਜ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਖਿੰਡ-ਪੁੰਡ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਰਥਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਛੱਡ ਕੇ ਭਾਰਤ ਆਉਣਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਭਰਿਆ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਆ ਕੇ ਸੰਤੋਸ਼ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਤੋਸ਼ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਬਲਰਾਜ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਾਥ ਨਿਭਾਇਆ। ਇੱਧਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਖ਼ਿਰਕਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਰਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਹਲਚਲ', 'ਹਮਲੋਕ' ਤੇ 'ਦੋ ਬੀਘਾ ਜ਼ਮੀਨ' ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਤੌਰ ਨਾਇਕ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ। 'ਦੋ ਬੀਘਾ ਜ਼ਮੀਨ' ਫਿਲਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਰਸ਼ ਤੋਂ ਅਰਸ਼ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਨੇ 'ਬਾਜ਼ੀ', 'ਬਾਜ਼ੂਬੰਦ', 'ਭਾਬੀ', 'ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ', 'ਬਦਨਾਮ', 'ਔਲਾਦ', 'ਟਕਸਾਲ', 'ਗਰਮ ਕੋਟ', 'ਆਕਾਸ਼', 'ਰਾਹੀ', 'ਦੁਨੀਆ', 'ਪ੍ਰਦੇਸੀ', 'ਹਕੀਕਤ', 'ਸੀਮਾ', 'ਅਨੁਰਾਧਾ', 'ਵਕਤ', 'ਤਲਾਸ਼', 'ਏਕ ਫੂਲ ਦੋ ਮਾਲੀ', 'ਪਰਾਇਆ ਧਨ', 'ਨਾਨਕ ਦੁਖੀਆ ਸਭ ਸੰਸਾਰ', 'ਤਾਂਗੋਵਾਲਾ',

‘ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ’, ‘ਜਵਾਬ’, ‘ਛੋਟੀ ਬਹਿਣ’, ‘ਗਰਮ ਹਵਾ’, ‘ਨੋਨਿਹਾਲ’, ‘ਹੰਸ ਤੇ ਜ਼ਖਮ’, ‘ਭਾਬੀ ਕੀ ਚੁੜੀਆਂ’, ‘ਅਮਨ’, ‘ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ’ ਆਦਿ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਬੌਧਿਕ ਅਮੀਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, ਦਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ ਤੇ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਸ ਲਈ ਰੂਹ ਦੀ ਭੁੱਖ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਰੂਸੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੇਰੀ ਫਿਲਮੀ ਆਤਮਕਥਾ, ਗੈਰ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਡਾਇਰੀ, ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਝਰੋਖੇ, ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੈੜ, ਸਿਨੇਮਾ ਤੇ ਸਟੇਜ ਆਦਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਉੱਚ-ਪਾਏ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਬਾਪੂ ? ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਐਵਾਰਡ (1969) ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ- ਸੋਵੀਅਤ ਲੈਂਡ ਨਹਿਰੂ ਪੁਰਸਕਾਰ (1969) ਉਸ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਉੱਚਪਾਏ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭੂਮੀ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਤਾਂਘਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਮੁਖਤਾਰ ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, “ਪਿਆਰੇ ਮੁਖਤਾਰ ! ਤੇਰਾ ਉਲੂਮਾ ਲਾਹੁਣ ਐਤਕੀਂ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗਾ। 12 ਤਾਰੀਖ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲ-ਵਿਸਾਖੀ ਵੇਖਾਂਗਾ, ਮੰਡੀ ਤੇ ਭੰਗੜੇ ਹਾਂ ਸੱਚ ਢਾਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਸੁਣਵਾਉਣ ਦਾ ਵਾਇਦਾ ਯਾਦ ਹੀ ਨਾ ? ਐਤਕੀਂ ਲੋਪੋਕੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਵੇਖਾਂਗੇ। ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਾਂ ਤੇ ਸੁਣਾਂਗਾ। ਗਿੱਧੇ, ਭੰਗੜੇ, ਛਿੰਜਾਂ ਵੇਖਾਂਗਾ ਆਪਣਾ ਨਾਵਲ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਾਂਗਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਲਈ ਨਵੇਂ ਕਲਾਕਾਰ ਲੱਭਾਂਗਾ।”

ਅਚਾਨਕ ਪਏ ਦਿਲ ਦੇ ਦੌਰੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1973 ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦੀਆਂ ਅਧੂਰੀਆਂ ਸਧਰਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਜਿੰਦਾ-ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ ਸਦਾ ਲਈ ਸਾਥੋਂ ਵਿੱਛੜ ਗਿਆ।

ਅਭਿਆਸ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਉੱਪਰ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉ।
2. ਉਹਨਾਂ ਦਸ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ?
3. ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।
4. ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀ ਸੂਖਮ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ?
5. 'ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਮੁਦੱਈ : ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ' ਜੀਵਨੀ-ਮੂਲਕ ਨਿਬੰਧ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਸਾਰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।